

Hallebeek, J., Sirks, A. J. B., *Nederland in Franse schaduw. Recht en bestuur in het Koninkrijk Holland (1806-1810)* (Hilversum: Verloren, 2006, 298 blz., €24,-, ISBN 90 6550 906 2).

Het op 15 juli 1806 opgerichte Koninkrijk Holland is in de geschiedschrijving stiefmoederlijk bedeed. Er zijn weinig monografieën over, zodat gegevens moeten worden gevonden in werken die een langer tijdvak bestrijken, zoals Schama's *Patriotten en bevrijders*. De *AGN* doet de politieke geschiedenis van deze periode af met iets meer dan vier pagina's (deel XI, 181-185) en zes literatuurverwijzingen op pagina.402 (en niet zoals noot 1 op pagina 7 van de bundel wil op 180 van deel X). Daaraan zijn thans nog toe te voegen het in 1998 verschenen proefschrift van T. J. E. M. Pfeil, *Tot redding van het vaderland* over overheidsfinanciën tussen 1795 en 1810 en het in 2000 verschenen proefschrift van J. Joor, *De Adelaar en het Lam*, dat oproerigheden in de periode 1806-1813 behandelt. Als oorzaken van deze lacune noemt E. Hartsuijker in zijn artikel 'Eensgezind in eigen kring' (*Skript*, XXVII (2006) 51-70) dat de buitenlandse oorsprong van het Koninkrijk Holland niet paste in de negentiende-eeuwse visie op natievorming, en dat de ongunstige economische omstandigheden uit de periode van inlijving met Frankrijk in het collectieve geheugen uitstraalden naar de eerdere tijd.

Toch was het eerste Koninkrijk geen tijd waar een nationalist zich voor hoefde te schamen. In deze tijd werd organisatorisch de eenheidsstaat geconsolideerd die de Bataafse Republiek onder Schimmelpenninck was geworden en werd de grondslag gelegd voor het Koninkrijk der Nederlanden. Ook zette Lodewijk Napoleon de toon voor het moderne koningschap van de latere Oranjes. Hij ontleende veel van zijn populariteit aan zijn medeleven bij rampen — hij was waarschijnlijk uitvinder van deze vorm van propaganda — en als symbool van eenheid en aanvaardbare compromissen. Zowel in zijn visie op de relatie tussen vorst en volk, als in zijn voorkeur om te regeren per Koninklijk Besluit lijkt hij erg op de latere Willem I. De belangrijkste ministers van Lodewijk, C. F. van Maanen van Justitie en I. J. A. Gogel van Financiën, nam Willem I in dienst als respectievelijk Minister van Staat en als persoonlijk adviseur in belastingzaken en Staatsraad. Voer voor hedendaagse historici dus.

Dit boek bestaat uit tien uitgewerkte voordrachten van een conferentie aan de Vrije Universiteit Amsterdam op 9 en 10 juni 2005 over diverse aspecten van politieke geschiedenis en rechtsgeschiedenis. Achtereenvolgens de constitutie, de mensenrechten, de godsdienstkwesties van katholieken en Joden, de belastingen, de waterstaat, het onderwijsbestel, het lokaal bestuur, de Wetboeken van Strafrecht en burgerlijk recht en Oost-Indië passeren de revue, voorafgegaan door een artikel over de familiepolitiek van keizer Napoleon en afgesloten met een vertaald artikel uit 2000 over het Koninkrijk Westfalen.

Het eerste en het laatste hoofdstuk dienen volgens de redacteuren om vergelijkingen mogelijk te maken. Voor mij zijn ze daar niet in geslaagd. In het artikel over familiepolitiek van Napoleon vertelt Jean-Louis Harouel smeug hoe Napoleon zijn familie onder de duim hield, maar aan Holland wordt slechts een halve pagina besteed. En in het Koninkrijk Westfalen ontbraken onderwijs en waterstaat als politieke hete hangijzers, die voor een groot deel de perikelen in Holland bepaalden.

De artikelen hebben een verschillend karakter. Het overzicht van O. I. M. Ydema over de rol van Gogel in de hervorming van het belastingstelsel bouwt voort op het proefschrift van Pfeil en schetst het ontstaan van de eerste nationale belastingen. Hetzelfde doen G. P. van der Ven voor de Rijkswaterstaat en J. F. A. Braster voor het openbaar onderwijs — in de wet van 1806 is voor het eerst sprake van de ‘algemene en christelijke deugden’ waar later in de eeuw zoveel om te doen is geweest. Deze artikelen zijn interessant voor elke historicus die meer wil weten over het eerste Koninkrijk en hebben ook een goede bibliografie.

De artikelen van O. Moorman van Kappen over het *Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland* en van F. Brandsma over het (civiele) *Wetboek Napoleon ingerigt voor het Koninkrijk Holland* zijn degelijke rechtshistorische artikelen, die schetsen hoe Lodewijk Napoleon uit ijdelheid of uit plichtgevoel probeerde de door zijn broer voorgestane overname van de Franse wetboeken tegen te houden en zoveel mogelijk uit te gaan van nationale concept-wetboeken. Auteurs tonen aan dat hij daar grotendeels in is geslaagd. Zij baseren zich echter alleen op staatsstukken zoals beschrijvingen van concepten, waarbij de personen nauwelijks uit de verf komen. Ook het artikel van A. H. M. Dölle over de constitutie maakt alleen gebruik van staatsrechtelijke literatuur. Ik betwijfel of deze artikelen interessant zijn voor anderen dan juristen en rechtshistorici.

Kortom, een bundel waarin velen sommige en weinigen alle artikelen zullen waarderen.

W. Pelt

Hart, P. D. 't, *Leven in Utrecht 1850-1914. Groei naar een moderne stad* (Hilversum: Verloren, Utrecht: Het Utrechts archief; 2005, 348 blz., €29,-, ISBN 90 6550 888 0).

Dit boek gaat over de sociale infrastructuur, de werkgelegenheid en de arbeidersbeweging in Utrecht in de tweede helft van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. Terwijl daar voor de meeste andere grote steden een aantal dissertaties over beschikbaar is, is dat voor Utrecht niet het geval. Er is alleen het proefschrift uit 1995 van C. Denig, *Utrecht van ancien régime tot nieuwe tijd. De bewoning van de Utrechtse binnenstad in haar ruimtelijke structuur 1793-1891*. En verder heeft 't Hart zelf natuurlijk een aantal artikelen geschreven, met name op het terrein van de gezondheidszorg en de arbeidsverhoudingen, plus het boek *Utrecht en de cholera, 1832-1910*, uit 1990.

't Hart heeft archiefonderzoek gedaan om een aantal lacunes weg te werken en bovendien maakt hij gebruik van een aantal doctoraalscripties die hij vaak zelf als hoogleraar in de geschiedenis van de stad Utrecht heeft begeleid. Centraal thema in zijn verhaal is de verklaring van de substantiële bevolkingsgroei die Utrecht, net als de meeste andere Nederlandse steden, doormaakte. Die verklaring zoekt hij vooral in de verbeterende mogelijkheden en groeiende zorg voor de laagste inkomensgroepen, die de overlevingskansen voor deze groepen in positieve zin bevorderden. Daarmee komen de gezondheidszorg, de armenzorg en de huisvesting binnen beeld. De vierde component van de sociale infrastructuur, het onderwijs, komt minder naar voren. Naast de sociale infrastructuur krijgt de groeiende werkgelegenheid ruime aandacht, alsmede de pogingen van de arbeiders om hun arbeidsomstandigheden te verbeteren, wat ook een positieve demografische uitwerking gehad kan hebben.

Een sluitende verklaring voor de bevolkingsgroei wordt uiteindelijk niet gegeven. Hier wreekt zich toch dat het boek is opgezet als een overzichtswerk, terwijl de dissertaties over andere steden een duidelijke probleem- en vraagstelling hadden, die verwezenlijkt moesten worden. Maar wel krijgen we veel te lezen over de mogelijke factoren die aan die bevolkingsgroei bijgedragen zouden kunnen hebben. Doordat de auteur voor de meeste onderwerpen heeft gekozen voor een brede insteek, blijkt daar een groot aantal factoren voor in aanmerking te komen.

Zo krijgt de gezondheidszorg, waar het boek mee begint, zeven hoofdstukken. Begonnen wordt met een algemeen overzicht voor Nederland, waarin onder meer de hoofdlijnen van wetgeving en curatieve en preventieve zorg worden neergezet. Dan volgt het hoofdstuk 'Getallen en epidemieën' met de demografische kerncijfers en een overzicht van de grote epidemieën. In 'Commissies en verenigingen', komen uiteraard de gemeentelijke en particuliere instellingen aan bod, terwijl 'Medici en ziekenhuizen' voor zich spreekt. De 'Betaalbaarheid van de gezondheidszorg' gaat primair over de geneeskundige armenzorg maar ook over ziekenfondsen en 'Openbare hygiëne' behandelt de vuilafvoer, riolering, waterleiding, het abattoir en de keuring van waren. Het laatste hoofdstuk op dit terrein 'De voedingstoestand' is wat minder gebruikelijk in deze context. Het behandelt de veranderingen in het menu, consultatiebureaus, gaarkeukens en broodfabrieken, en krijgt via de loon- en koopkrachtontwikkeling een *trait d'union* met latere hoofdstukken.